

IN MEMORIAM

ELIO APIH (1922–2005)

Ob koncu marca 2005 je v 82. letu starosti v Trstu umrl ugledni zgodovinar, publicist in raziskovalec dr. Elio Apih. Študij filozofije je končal v Padovi, študij moderne književnosti pa v Trstu. Kot docent moderne zgodovine je sledil zgodovinarju in politiku Gaetanu Salveminiju, ki je Apiha označil za najsposobnejšega in metodološko najbolj dognanega med svojimi mlajšimi sodelavci.

Apih sodi v tisto generacijo italijanskih oziroma tržaških zgodovinarjev novejšega časa (rojen je bil 15. junija 1922 v Trstu), ki so v svojih delih (nastala so predvsem po drugi svetovni vojni) revidirali in nastopali proti pretiranemu nacionalizmu starejše generacije. Noben drug zgodovinar njegove generacije ni bil tako kot on sposoben prenoviti zgodovine Trsta in Julijske krajine, ji odvzeti ozko lokalno filološko-poučno tradicijo ter jo povzdigniti do evropsko razsvetljenskega in reformističnega zgodovinopisja (zrcali se predvsem v njegovem delu *La formazione culturale di Gian Rinaldo Carli*, 1973), zgodovinskih fenomenov, kakršna sta nacionalizem in fašizem (Italia, fascismo, antifascismo nella Venezia Giulia 1918–1943), pa do zgodovine socializma, s posebnim poudarkom na avstromarksizmu (njegova izdaja *Irredentismo adriatico* Angela Vivanteja, 1984). Pri svojem delu je Apih sledil smeri, ki so jo v tržaškem zgodovinopisju začrtali C. Schiffrer, G. Fogar, E. Maserati, T. Sala, C. Silvestri in nekateri drugi. V svojih delih se je ukvarjal predvsem z zgodovino Trsta in ozemljem, ki mu je to mesto gospodarsko in politično pripadalo. Njegova pozornost je bila posvečena predvsem dvema zgodovinskima razdobjema: 18. in prvi polovici 19. stoletja ter obdobju od nastopa fašizma do konca druge svetovne vojne. Prve krajše članke o problematiki Julijske krajine je objavil že pred tem v periodičnem tisku *Pagine istriane* (1953) oziroma *Trieste* (1955), v zborniku *Italia del Risorgimento e mondo danubiano-balcanico* (1958) pa je objavil članek *Avvento del fascismo a Trieste*. Leta 1960 je v Vidmu izšlo njegovo delo *Dal regime fascista alla resistenza–Venezia Giulia 1922–1943*. Apih je delo označil kot "sistematizacijo zapiskov" o "problemih in dogodkih", ki so vodile v odporniško gibanje pri Italijanih, obravnaval pa je tudi razmere pri Slovencih.

Daljša razprava *Documenti sulla politica economica tedesca nella Venezia Giulia (1943–1945)* je izšla v zborniku *Fascismo, guerra, resistenza. Lotte politiche e sociali nel Friuli-Venezia Giulia 1918–1945*, Trieste 1969. Z raznimi prispevki je sodeloval tudi pri revijah *Il Ponte*, *Nuova rivista storica*, *Il movimento di liberazione in Italia*. Dela o fašizmu v Julijski krajini so bila za tržaškega zgodovinarja hkrati tudi nekakšna etična oddolžitev za silovit raznarodovalni pritisk, ki ga je fašizem izvajal nad slovenskim in hrvaškim življenjem v času med obema vojnama.

Njegova velika pozornost, zavzeto raziskovalno in publicistično delo s področja

sodobne zgodovine, pa v bistvu izhaja tudi iz njegovih političnih in ideoloških opredelitev. Apih je bil vseskozi socialist, čeprav se je relativno zgodaj oddaljil od političnega dela, da bi se lažje posvetil raziskovalnemu in pedagoškemu delu. Opredelitev za socializem je prežemala domala vso njegovo življenjsko pot: od materialnih problemov, ki so spremljali njegovo otroštvo oziroma mladostna leta, do vključitve v tržaški CLN v času nemške okupacije, deportacije v Mühldorf v okviru taborišča Dachau, do vključitve v Združenje italijanskih protifašističnih političnih izgnancev (Associazione Deportati Perseguitati Politici Italiani Antifascisti) po letu 1947. Nenehno je bil v njem prisoten občutek za socialno pravičnost in človeško dostojanstvo, hkrati pa zavračanje komunizma, ki je bil v nasprotju z njegovim antikonzervativizmom in potrebo po intelektualni svobodi.

Apih seveda ni deloval le v kulturnem okolju Trsta, kjer je bil mnogo let član Muzejskega odbora muzeja v Rižarni (Museo della Risiera di San Saba) ter v začetku osemdesetih let sodelavec Inštituta za zgodovino osvobodilnega gibanja (Istituto per la storia del movimento di liberazione), temveč tudi v kulturnem okolju istrskih Italijanov prek Ljudske univerze (Università popolare) v Trstu. Ob koncu sedemdesetih let je postal tesen sodelavec Središča za zgodovinske raziskave v Rovinju (Centro di ricerche storiche di Rovigno) in od leta 1980 član Redakcijskega odbora rovinjskih Aktov, v katerih je tudi objavil vrsto dragocenih razprav in člankov.

Ena njegovih zadnjih zadolžitvev je bilo sodelovanje v slovensko-italijanski zgodovinski komisiji, ki je delovala v letih 1993–2000 in izdala publikacijo Slovensko-italijanski odnosi 1880–1956 / Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije/Koper 2000, vendar je iz nje leta 1999 izstopil zaradi zdravstvenih razlogov.

Apih se je odpiral tudi v slovenski prostor (leta 1978 je na primer sodeloval na 19. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Mariboru), kjer mu je zgodovinska stroka priznavala velike zasluge za objektivno in realno prikazovanje zgodovinske vloge primorskih Slovencev, vendar pa je pri tem opozarjala tudi na nekatere njegove subjektivne ocene in napake. Vsekakor se je Apih približal gledanju progresivnih italijanskih avtorjev kot na primer Tasca, D'Altri in drugi ter skupaj s C. Silvestrijem priznaval problem nacionalnega vprašanja v multikulturnem in večetničnem okolju Trsta, vendar njuno stališče do Slovencev in Hrvatov mnogi ocenjujejo zgolj kot odsev nekakšne platonske simpatije in premalo kot poglobljeno, kritično in historično objektivno definicijo njihove dejanske vloge v gospodarskem, družbenem in kulturnem življenju Trsta.

Čeprav je bil Trst nenehno v središču njegove pozornosti, je bil, tako kot za mnoge izobražence, njegov odnos do lastnega mesta vse prej kot lahek. Čutil in zaznaval je, da Trst obvladujejo zaprti svetovi in interesi, ki niso sposobni komunikacije navzven, na kar je zlasti opozarjal v enem zadnjih del, *Il ritorno di Giani Stuparich*, na katerega ga je dolga leta vezalo osebno prijateljstvo. Tako z Eliom Apihom Trst ni le izgubil največjega zgodovinarja, temveč osebnost, ki je s svojim

zaznamovanjem časa in prostora, v katerem je živel, s svojo odprtostjo in intelektualno širino ohranjal nekaj tiste kozmopolitske širine, ki se v tem okolju ponovno umika nacionalističnim in šovinističnim pritiskom in tendencam.

Salvator Žitko